

Βιβλιοθήκη, Παρασκευή 17 Ιουλίου 2009

Η τέχνη του αφορισμού και η κριτική διαμαρτυρία της σκέψης

Η συνέχεια ανάμεσα στη μετάφραση και το προσωπικό έργο δεν είναι κάτι σπάνιο στην ιστορία των γραμμάτων. Συναντιέται τόσο στη λογοτεχνική γραφή όσο και στον θεωρητικό λόγο και αποκαλύπτει μία από τις λιγότερο φωτισμένες όψεις του μεταφραστικού εγχειρήματος, στις ευτυχέστερες στιγμές του: την ενεργητική συνομιλία, που εκ των πραγμάτων υποκινεί ανάμεσα στον μεταφραστή και τον συγγραφέα, η οποία γίνεται συχνά μοχλός δημιουργικότητας για τον πρώτο. Μία τέτοια περίπτωση συγγραφέα είναι ο Ζήσης Σαρίκας από τη Θεσσαλονίκη. Μολονότι δημοσιεύει αρκετά νωρίς το πρώτο του δοκιμακό έργο (Μύθοι της τεχνολογίας, 1987) είναι κυρίως γνωστός ως μεταφραστής: τον ξέρουμε προπαντός από το χαλκέντερο μεταφραστικό του έργο πάνω στον Νίτσε (όλα σχεδόν τα μείζονα έργα του φιλοσόφου παρουσιασμένα την τελευταία δεκαπενταετία από τις εκδόσεις Νησίδες) και νωρίτερα πάνω στη Σχολή της Φρανκφούρτης, ιδίως τον Αντόρνο. Το 2003 μας δίνει μάλιστα σαν απόσταγμα της μεταφραστικής του πείρας ένα ερμηνευτικό έργο πάνω στον Νίτσε με άξονα τον Ζαρατούστρα (Το όραμα του υπερανθρώπου). Το συγγραφικό του καταστάλαγμα όμως αντιπροσωπεύεται από δύο μικρά βιβλία πρόζας, τα Ψίχουλα (2003) και το πρόσφατο Μακριά απ' τον κόσμο. Δύο βιβλία με αξιοσημείωτη μορφολογική, υφολογική και θεματογραφική συνέχεια, που θα μπορούσαν να διαβαστούν ως μέρη του ίδιου βιβλίου.

Το Μακριά απ' τον κόσμο αντιμετωπίστηκε μάλλον ως βιβλίο πεζογραφίας. Εσφαλμένα, διότι τα 131 ολιγοσέλιδα (μερικές φορές και μονοσέλιδα) γραπτά που το απαρτίζουν δεν είναι διηγήματα. Διηγηματογραφική είναι η αφηγηματική τεχνική που χρησιμοποιεί ο Ζήσης Σαρίκας, ο οποίος αποδεικνύεται μάλιστα βαθιά εξοικειωμένος με τη σπουδαία πεζογραφική παράδοση της Θεσσαλονίκης, την αστική τοπιογραφία της και τον γλωσσικό ρεαλισμό της· χρησιμοποιεί όμως τη φόρμα μόνο σαν άλλοθι, προκειμένου να την κάμψει, για να υποβάλει κάτι διαφορετικό. Και αυτό είναι κατ' εξοχήν σκέψεις. Το βιβλίο είναι στην πραγματικότητα ηθικοί αφορισμοί, μολονότι σε κάπως πιο ανεπτυγμένη μορφή απ' ό,τι συνήθως σκεφτόμαστε με τον όρο. Σε όλα τα κείμενα, το κέντρο βάρους πέφτει στην τελευταία παράγραφο ή, ακόμα πιο ενδεικτικά, την τελευταία πρόταση που έχει ακριβώς χαρακτήρα αφορισμού. Εκείνο που έχει προηγουμένως κάνει είναι να δημιουργήσει ένα παραστατικό σκηνικό, μια υποδειγματική κατάσταση, η οποία ανακινεί -και ίσως από μόνη της υποβάλλει στον υποψιασμένο αναγνώστη- την τελική κρίση. Το είδος αυτό γραφής έχει την απώτατη αφορμή του στους φιλοσοφικούς αφορισμούς του Νίτσε (και δεν πρέπει να ξεχνάμε, ίσως, τους «μαύρους» αφορισμούς του E.M. Cioran...). Ακόμα περισσότερο όμως συγγενεύει με ένα μεταπολεμικό, και ιδιοφυές, δείγμα αφοριστικής φιλολογίας: τα *Minima Moralia*, του T.B. Αντόρνο. Μπορεί ακόμα να πει κανείς ότι ο στόχος του Ζ. Σαρίκα είναι κατ' ουσίαν ίδιος με του Αντόρνο: να φέρει στο φως τις εξοντωτικές αντιφάσεις που πλήττουν τη ζωή των σύγχρονων ανθρώπων, έτσι ώστε καμιά συνεπής ηθική στάση δεν είναι πια δυνατή.

Να πεις πεσιμιστική τη ματιά του Ζήση Σαρίκα είναι λίγο· ακριβέστερα, οι σελίδες του ξεχειλίζουν από αηδία για τους ανθρώπους, αηδία για τη ζωή... Εστιάζει ανελέητα τον φακό του σε όλη την ποικιλόχρωμη πανίδα της σύγχρονης ελληνικής ζωής: οι μικροαστοί με τη σιχαμένη τους ιδιοτέλεια, οι επιχειρηματίες με την κτηνώδη αναληψία τους και οι ανενδοίαστοι πολιτικοί,

πονηροί χωριάτες, που εποφθαλμιούν τον εξαστισμό με κάθε τίμημα, ανεγκέφαλοι τηλεπαρουσιαστές και δημοσιογράφοι, ψευτοκαλλιτέχνες και ψευτοδιανοούμενοι, συμβιβασμένοι επαναστάτες και ριζοσπάστες της κακιάς ώρας, χανωμένη νεολαία, περιθωριακοί κάθε είδους -πόρνες, τραβεστί, μετανάστες, απόκληροι- που παζαρεύουν την ενσωμάτωσή τους και μιμούνται ό,τι τους αποκλείει είναι μερικές από τις φιγούρες που μεγεθύνονται από τον ανατομικό του φακό, πάντα με τον ίδιο στόχο: να φωτιστεί το ψεύδος που κυβερνάει τη ζωή τους, η εξοντωτική ασυνέπεια ανάμεσα στην κοινωνική πρόσοψη και τα ψυχολογικά περιεχόμενα, ανάμεσα στους λόγους και την κρυφή λογική των πράξεων, της οποίας κανένας δεν είναι κύριος... Ακόμη και τα ορμέμφυτα, στα οποία θα μπορούσε κάποιος, ρομαντικά σκεπτόμενος, να προσφύγει σαν έσχατο τόπο αντίστασης στην κοινωνία, στο προγραμματισμένο ψεύδος της και στην απανθρωπιά των μηχανισμών της, αποδεικνύονται αλωμένα από αυτήν έως τα κατάβαθιά τους: «Ο διάολος να πάρει τους ανθρώπους κι αυτά που έχουν θαμμένα στην ψυχή τους» αναφωνεί στην κατακλείδα της «Ψυχανάλυσης» (σελ. 123).

Αυτή η μισανθρωπία είναι ωστόσο γεμάτη πληγωμένο ανθρωπισμό. Υπάρχει άφθονη τρυφερότητα, που πλημμυρίζει επίσης αυτές τις σελίδες, υπόκωφα, μια ενάντια δύναμη όμως της κόβει διαρκώς τον δρόμο: είναι η επίγνωση της συννενοχής ανάμεσα στα θύματα και τους θύτες, του ποσοστού ευθύνης των καταδικασμένων, οι οποίοι παραχωρούν στον κύριο την ίδια τη δύναμη που θα στρέψει εναντίον τους. Σε αυτό το τοπίο του αυτοαναπαράγομένου μαζοχισμού ο δρόμος της επανάστασης είναι πια κλειστός. Το «Πλύση εγκεφάλου» καταλήγει: «Ποιος μπορεί να σταματήσει την καταβρόχθιση της παρθένας γης, την απονέκρωση της θάλασσας, τη μόλυνση του αέρα; Ποιος μπορεί να κλείσει τα σαγόνια των αρπακτικών, που θα σταματήσουν να δουλεύουν μόνον όταν δεν θα υπάρχει πια τίποτε άλλο να φάνε; Ολοι ξέρουμε ποιος. Αλλά αυτός ο ποιος απουσιάζει» (σελ. 167).

Το κύριο αίσθημα που υπορρέει τη μελαγχολική γνωμική σοφία του συγγραφέα είναι αυτό της διπλής παγίδευσης: οτιδήποτε και αν κάνεις, ή δεν κάνεις, είσαι ματ... Ιδού μια ωραία εκδίπλωση του αδιεξόδου σε πλανητική κλίμακα («Τα καρκινώματα», σελ. 146): «Την εποχή της παγκοσμιοποίησης, την εποχή της ελεύθερης διακίνησης ανθρώπων, ιδεών και εμπορευμάτων και της αποπεράτωσης του πλανητικού χωριού, φύτρωσαν και ανθίζουν ο τοπικισμός και ο εθνικισμός. Μπορούν τα καρκινώματα να τα βάλουν με τον καρκίνο;». Ο λαϊκός πολιτισμός, ούτως ή άλλως ετοιμοθάνατος και ανίκανος πλέον να προσφέρει προστασία, γίνεται αντικείμενο της ίδιας σπαρακτικής αμφιθυμίας: «Τα λαϊκά τραγούδια όλης της υφηλίου μοιάζουν λιγάκι, στα λόγια, με την ιστορία του Χριστού: ο καλός και ο ταπεινός, που οι δικοί του τον προδίδουν, οι κακοί που τον πατάνε κάτω, οι αναισθητοί κι αγνώμονες περίοικοι, η ματαιωμένη αγάπη, το πρότυπο που καταλήγει στα σκουπίδια, η αδικία που βασιλεύει, η άφεσή της... Απίστευτη μιζέρια για θεούς και ανθρώπους» («Η μιζέρια», σελ. 57). «Ο Καραγκιόζης», από την άλλη πλευρά, οδηγεί στη διαπίστωση: «Ήταν μεγάλη τύχη να βλέπεις ζωντανή μια τόσο παλιά και θεσπέσια τέχνη: δεν είχε πεθάνει αυτή, αλλά το κοινό της» (σελ. 83).

Και ό,τι ισχύει για τον κόσμο συνολικά, για τους άλλους τους οποίους ο συγγραφέας κατασκοπεύει αποτραβηγμένος στη σκίτη του -γιατί η μόνωση είναι όρος δυνατότητας, ώστε να μη στομώσει η αιχμή της κρίσης- δεν ισχύει λιγότερο για τον ίδιο και για την επιλογή του: ελάχιστα μπορεί να υπερηφανευθεί γι' αυτήν. Από το ομότιτλο με το βιβλίο γραπτό («Μακριά απ' τον κόσμο», σελ. 140-1) διαβάζουμε την οδυνηρή υποθήκη στον εαυτό του: «Τότε, πράγματι, μπορείς να ζήσεις "μακριά απ' τον κόσμο". Μην καμαρώνεις όμως και πολύ γι' αυτό. Γιατί με τους περισσότερους εξακολουθεί να σε συνδέει κάτι πολύ γερό: το ότι ζείτε, κι εσύ κι αυτοί, ετερόνομα, το ότι για τη

ζωή και τον θάνατό σας αποφασίζουν κάτι άλλοι ελάχιστοι, άτομα, ιδεολογίες και θεσμοί. Μην τρέφεις, λοιπόν, αυταπάτες. Το λάθε βιώσας σου χαρίζει μια πολύ μικρή ελευθερία: να ζεις έξω απ' το κοπάδι, ενώ ανήκεις ώς τα μπούνια σ' αυτό».

Πολύτιμο στην περίπτωση του Ζήση Σαρίκα είναι ότι, καθώς φωτίζει τις ατελείωτες επιμέρους διαθλάσεις του σε απειράριθμες ατομικές μορφές, δεν χάνει στιγμή από τα μάτια του το μεγάλο ιστορικό πλάνο, την ανθρώπινη σκηνή και τα οικουμενικά της διακυβεύματα. Από αυτήν ακριβώς την αφόρητη ένταση ανάμεσα στο ατομικό και το καθολικό αποστάζει το μέγιστο της δραματικότητάς του. Αναπόφευκτη είναι άρα μια σειρά τελικών αναστοχασμών πάνω στην ίδια την ιστορία. Οπως: «Η ζωή μας είναι γραμμένη με συμπαθητική μελάνη, που κανένας δεν θα τη ζεστάνει στη φωτιά. Η μόνη παρηγοριά είναι ότι η γραμμένη ιστορία που θα μείνει για τις επόμενες γενιές είναι κατά ενενήντα εννιά τοις εκατό για πέταμα («Ενενήντα εννιά τοις εκατό για πέταμα», σελ. 156)· ή: «Είναι σαν τις παροιμίες, που η μια αναιρεί την άλλη. Η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται, είπε κάποιος. Η ιστορία επαναλαμβάνεται, αντέτεινε ένας άλλος. Η ιστορία επαναλαμβάνεται σαν φάρσα, διόρθωσε ένας τρίτος. Οποιος δεν διδάσκεται από την ιστορία, είναι καταδικασμένος να την επαναλάβει, ισχυρίστηκε ένας τέταρτος (...) Η ιστορία πρέπει να ξεκινήσει από την αρχή: αυτό είναι το σωστό ρητό» («Η ιστορία», σελ. 193). Αυτό προαναγγέλλει και τη νιτσεϊκή κατακλείδα του βιβλίου, την οριστική έξοδο: «Ας έρθει λοιπόν γρήγορα η συντέλεια του κόσμου» («Η συντέλεια», σελ. 195).

Φώτης Τερζάκης